

Csapodi Csaba: A Magyar Tudományos Akadémia könyvtárának ősnymtatvány-gyűjteménye. Bp. 1967. MTA Könyvtára. 34 1. (MTA Könyvtárának Közleményei, 53.)

Csapodi Csaba kis munkája az 50-es évek második felében új életre támadt hazai ősnymtatvány-kutatás egyik jelentős sikeréről, az MTA ősnymtatvány-tárának teljes rendezéséről ad hírt, sajnos elég rövidre szabott történeti ismertetés keretében. A gyűjtemény sorsában a magyar tudományos élet alakulása tükröződik. A gyarapítók között az ismert neveknek kívül – Teleki László és József, Kresznerics Ferenc, Sándor István, Jancsó Imre, Pulszky Ferenc, Ráth György, Vigyázó Ferenc – szép számban bukkanunk olyanokra is, melyek ebben az összefüggésben eddig kevéssé szerepeltek: Kemény József, Érdy János, Teleki Domokos, Madách Imre, Barta Antal, Katona Lajos stb., stb. (Talán nem is lenne haszontalan megvizsgálni, mi rejlik az irodalomtörténet számára egy-egy ilyen adalék mögött. Madách 1862-ben ajándékozott egy kolligátumot az őt meglátogató Kubinyi Ferenc és Rómer Flóris útján az Akadémiának; a Kemény József birtokában volt Pomerium egyik lapján magyar nyelvemlék olvasható 1499-ből.) A gyűjtemény kialakulásának története ezek szerint márcsak azért is figyelmet érdemel, mert egy egészen sajátos és igen gyéren hasznosított nézőpontból enged bepillantást az utolsó 150 év kulturális viszonyaiba, jellemezvén azt részben a spontaneitással, a tudományos értékek elhanyagolásával, részben egyesek jóindulatú erőfeszítéseivel, ami azonban korántsem kárpótolhatta intellektuális életünket a rendszeres állami támogatás hiányáért. Majd a felbecsülhetetlen háborús károk lassítják az amúgy is csak dőcögő fejlődést. Végre 1954-től nyílt lehetőség – először az Akadémia fennállása óta – arra, hogy a meglevő anyag szakszerű rendezéséhez hozzákezdjenek, s az idők folyamán innen-onnan összekerült gyűjteményt tervszerűen továbbfejlessék.

Nem kívánunk itt az egyes – önmagukban rendkívül becses, sokszor éppen magyar nyelvi, irodalmi, történelmi szempontból felmérhetetlenül értékes – darabokkal foglalkozni, egyrészt, mivel az országos ősnymtatvány-katalógus megjelenése előtt ez a szerzőnek sem volt célja, másrészt mert ismertetésük túllépné lehetőségeink határát, harmadrészt pedig azért, mert véleményünk szerint az efféle gyűjtemények értékét nem annyira a bennük található művek egyedi értéke, mint inkább az állomány egésze szabja meg. Éppen csak megemlítjük a magyar vonatkozásai révén amúgy is jól ismert Ráth- és Vigyázó-hagyatékot, a nyolc unikumot, a Constitutiones regni Hungariae

(Lipscse 1488) egyetlen majdnem teljes példányát, a legújabb beszerzésből egy kötetet Celtis Konrád hajdani könyvtárából, s azt a tényt, hogy a több mint 1100 művet számláló bibliotéka anyagának harmadrésze történelmi, irodalmi, filológiai, földrajzi jellegű művekből áll. Mondanunk sem kell, kicsoda érték ez, különösen a régi irodalommal foglalkozók számára, hiszen a szövegek tekintélyes része azóta sem jelent meg. Egy kötet Ratzenberger címerét viseli, egy másikat a körmöcbányai Paulus Schaidler emendált 1493-ban.

A kiegészítésül bemutatott néhány faksimile között irodalomtörténeti csemege Alexander Cortesius Mátyás-laudatiójának egy lapja, s egy Temesvári Pelbárt-kiadás magyar bejegyzése (kár, hogy elolvasni alig lehet).

S ezen kívül még valami, ami a füzetből kimaradt. Ennek a kincstárnak a rendezése, a kutatás számára való megnyitása, holt értékeinek életre keltése nagyjában-egészében éppen a szerzőnek köszönhető, aki soraival ekképpen saját önéletrajzának egy nem is jelentéktelen töredékét tette közzé.

Kulcsár Péter

Lukács, Ladislaus: Documenta Romana Historiae Societatis Jesu in regnis olim Corona Hungarica Unifitis. III. 1581—1586. Romae, 1967. Pont. Univ. Gregoriana. 696 p.

Folyóiratunk előbbi számaiban ismertettük a jezsuita rend római levéltára (ARSI) okleveleinek I—II. kötetét.

Jelen harmadik könyv sajtó alá rendezését az eddigiektől eltérően egyedül Lukács László végezte. Kiadványának 328 oklevélből 162 eddig kiadatlan, a többi 166 már különböző kiadóknál megjelent. A kötet anyagát rendtagok, rendi előljárók, legfőbb egyházi és világi vezetők írják. Mintegy 35 rendtag tiznél kevesebb levele, Szántó, Leleszi, Wujek tíz körüli írása, Báthory István hűsz, Claudius Acquaviva generális huszonegy, Joannes Paulus Campano lengyel provinciális ötvenegy, és az ebben az időben legfontosabb szervező munkát végző Antonius Possevino ötvennyolc levele lát napvilágot e harmadik kötetben.

Az adatsorból látható Erdély politikai és vallási helyzete az 1581—1586 közötti években. Nyilvánvalóvá válik a jezsuita rend története Magyarország keleti részében, főként a rend a) kolozsvári kollégiuma, b) gyulafehérvári háza és az ahhoz tartozó kollégium, c) nagyváradi háza és d) további jezsuita kollégiumainak alapítása Magyarországon. Antonius Possevino magyarországi működése, nevelői tevékenysége határozott hangsúlyt kap és a többi szereplő

közül magasan kiemelkedik végig a kötet folyamán. A könyv további fejezetei az előbbiek beosztásával megegyeznek. Nyolc ilusztrációja emeli a kiadvány értékét.

Szántó István írásai közül *Erdély régi ünnepeinek kötelező megünnepléséről* készített emlékiratát említjük meg (39. sz.). Szándéka van magyar nyelven katekizmust írni (39. sz.); magyar ifjakat hív a jezsuita rendbe (68. sz.); Wujek kolozsvári rektorral éles harcot vív (19. sz.); részletes jelentést ír a kolozsvári kollégiumban működő testvérekről, majd Váradra megy.

Possevino Antal (1533–1611) hazánknak igaz barátja volt, és mindent megtett, hogy Magyarországot segítse. Már 1574-ben Erdélybe kéredzett, hogy a török birodalmat közelebről tarthatná szemmel, de vágya csak 1583-ban teljesült, mikor Báthory István a kolozsvári kollégium alapítására és az erdélyi katolikus püspökség visszaállításának munkálataira hívta. Értékes gondolatokat kapott itt *Erdély története* c. munkájának megírásához. A kolozsvári szeminárium számára a dominikusok régi kolostorát szemelte ki, hol akkor még az unitáriusoknak iskolájuk volt. Két nagy jelentőségű iratot készített Kolozsvárott: a) A kolozsvári szeminárium igazgatásának módja, és b) A kolozsvári szeminárium törvényei. (118. és 119. sz.) A jezsuita iskola után érdeklődők ebben a két iratban láthatják meg az oktatás szervezésének megalapozását. További írása is maradtak, melyek közül csak egyet említiünk: javaslatát, melyben a románok és moldvaiak számára Brassóban szeminárium felállítását kéri.

A kolozsvári jezsuita iskola olyan sikerrel végzi feladatait, hogy minden erdélyi nemes oda irányítaná gyermekét oktatásra. Ott ugyanis túl a tanuláson komédiákat, tragédiákat is adnak elő a tanulók, nagy sikerrel, amelyeken az erdélyi fejedelem is megjelenik kíséretével és az összes vezetővel. A román püspök is kéri a jezsuitákat, hogy unokáját vennék fel a tanítványaik közé. Fel is veszik.

A római jezsuita dokumentum sorozat hasznos szolgálatot tesz mindazoknak, akik Magyarország történetével foglalkoznak. Sőt a XVI. századi magyar életben való eligazodásnál nélkülözhetetlenek a gondosan szerkesztett kötetek.

Domokos Pál Péter

Nagy Iván verses naplója a szabadságharc korából. A verseket válogatta és a tanulmányokat írta: Szabó Károly. Balassagyarmat, 1967. Városi Tanács. 72 l.

Nemzeti múltunk forradalmi-szabadságharcos küzdelmeinek egykori résztvevői és krónikásai mindig megkülönböztetett fi-

gyelmünkre, érdeklődésünkre tarthatnak számot. Balassagyarmat szülötte, a híres történész és genealógus Nagy Iván (1824–1898) verses naplója — amelynek történelmileg legérdekesebb részeit Dr. Szabó Károly válogatásában most, 120 év után nyomtatásban olvashatjuk — az 1848–49-es esztendőket idéző napló- és memoárirodalom belül is sajátos helyet foglal el. Szabó Károly a Bevezetésben kiemeli, hogy Nagy Iván, mindenki mástól eltérően, rendszeresen, folyamatosan szedi verse élményeit. Az események előadásában teljességre törekszik, de korántsem krónikása csupán e történelmi időszaknak. A versek tanúsága szerint szenvedélyes harcosa az ügynek, melyért fegyvert fogott, s minden sorát a győzni-akarás elszánása, az árulás megvetése hatja át. Epikus hitelesség és forradalmi indulatú lírai átélés teszi tartalmilag vonzóvá a Napló lapjait. Tartalmilag — kell mondanunk —, mert a forma, az bizony messze elmarad az állásfoglalások érdeklődést keltő, tiszteletet érdemlő értékei mögött. A verses napló szerzője tisztában volt ezzel, hiszen maga vallotta: „Én érzem, hogy nem születtem poétának, hogy mégis verselni akartam, az ifjúkor nálunk közös hibája.” Vagy — amint ugyancsak e könyvecske Bevezetésében olvassuk — a 322 oldalas, 1850-ben letisztázott munkájáról az volt Nagy Iván véleménye: „Hadd legyenek e rímek a magam mulatságára, míg élek, — emlékek, ha meghalok, kérem őket tűzre vettetni.” Az utókor kegyelete azonban néha kíméletlen kegyelet. Szabó Károly hangsúlyozza ugyan, hogy nem az esztétikai szempont, hanem a dokumentális érték közkinccsé tétele volt e kiadvány vezérítő elve, mégis csak kis részben és csak helyenként érezzük igaznak azt a megállapítást, hogy „külön érték a napló verses mivolta”. Oly gyakran kényszerül az olvasó elnéző mosolyra a megformálás miatt, még a reformkori-szabadságharcos líra másod-harmadrangú költőinek közvetlen ismerője is, hogy inkább Nagy Iván, mintsem kiadója nézetét fogadja el.

A verses napló 45 önálló kis darabjának közlése után ismét Szabó Károly tanulmánya következik *Nagy Iván a szabadságharcban* címmel. Ez jegyzet-apparátus helyett is szolgál, mégis több annál, éppen ezért úgy tűnik, talán egy egységes tanulmány keretében lehetett volna vonni a Bevezetéssel. Sok érdekes meglátása közül az irodalom számára különösen azok figyelemreméltók, amelyekben Nagy Ivánnak a Petőfiével rokon világnézetét (példa erre sok egyéb mellett a *Szabadság* c. óda), Arany, illetve Vörösmarty legradikálisabb szabadságharcos költeményeivel való eszmei kapcsolatát (vö. az *Április 14.* című naplóvers, vagy a Vörösmarty Görgey-ellenes versénél 13 nappal később,